Raţionalitatea lumii şi raţiunea umană exprimate în teologia Părintelui Dumitru Stăniloae – punţi de legătură în dialogul dintre teologie şi ştiinţă[*]

Conf. univ. dr. Adrian LEMENI

Abstract: *The relationship between man and cosmos, between the rationality of the world and human reason, are significant coordinates for Orthodox. Tradition and very well expressed in the theology of Father Dumitru Stăniloae. The deepening of the dynamic reciprocity between the world's rationality and human reason could contribute to the articulation of a dialogue between theology and science. The internal relationship between natural and supernatural, and respectively the dynamic reciprocity between the world's rationality and man's reason evidenced by the theology of Father Dumitru Stăniloae could be a good interface in the dialogue between theology and science in the contemporary epistemological context.*
Keywords: *rationality, ecclesial theology, science, natural, supernatural, revelation*

Părintele Dumitru Stăniloae rămâne o personalitate copleşitoare a teologiei contemporane prin felul în care a asumat, actualizat şi aprofundat dimensiunea cuprinzătoare a Tradiţiei patristice şi eclesiale. El a dezvoltat o teologie mărturisitoare, ancorată în viaţa Bisericii şi răspunzând nevoilor concrete şi adânci ale omului şi ale societăţii, depăşind totodată orice poziţie unilaterală şi atitudine izolaţionistă. Teologia Părintelui Stăniloae este una care generează şi întăreşte conştiinţa dialogului. Dar dialogul nu înseamnă eludarea identităţii sau monotonie, ci exprimarea identităţii într-o perspectivă deschisă şi capabilă de asumare a alterităţii.

Părintele Dumitru Stăniloae întrupează prin personalitatea şi teologia sa geniul de sinteză şi de echilibru, capacitatea de a stabili punţi de legătură între diferite tradiţii a ortodoxiei româneşti, dar şi puterea

[*] Acest studiu este preluat din cartea *Adevăr și comuniune*, Ed. Basilica, București, 2011, pp. 139-164. Mulţumim autorului pentru permisunea de-a relua acest studiu în volumul de faţă.

cuprinzătoare a ortodoxiei universale. Teologia Părintelui Dumitru Stăniloae nu este una gratuită prin care sunt etalate informaţii într-un mod artificial. Ea nu este un pretext de afirmare egoistă şi orgolioasă, ci o expresie a unui efort stăruitor şi jertfelnic prin care s-a încercat recuperarea şi valorificarea dimensiunii eclesiale a teologiei. În această perspectivă, teologia este deschisă problemelor reale ale lumii.

În condiţiile în care paradigma ştiinţei contemporane oferă mutaţii epistemologice semnificative, prin cercetările de vârf în diferite domenii ştiinţifice, limita demersului ştiinţific fiind recunoscută şi asumată, există şansa unei deschideri oneste a cunoaşterii ştiinţifice către cea teologică. Una din responsabilităţile eclesiale ale teologiei contemporane este de a răspunde acestor deschideri oneste din partea unor savanţi redutabili, realizându-se astfel cadrul dezvoltării unui dialog dintre teologie şi ştiinţă, cu păstrarea şi valorificarea competenţelor specifice. Părintele Dumitru Stăniloae a fost interesat şi foarte deschis faţă de noile rezultate din ştiinţă, în mod special din fizică. El a intuit că prin aceste cercetări contemporane din ştiinţă se depăşeşte o poziţie ideologizată în relaţia dintre teologie şi ştiinţă. Relaţia dintre teologie şi ştiinţă a fost deturnată şi parazitată datorită diferitelor tendinţe ideologice.

Teologia ortodoxă nu are de apărat nici un fel de ideologie, ci de mărturisit Adevărul deplin şi mântuitor al lumii. Părintele Dumitru Stăniloae, prin teologia sa cuprinzătoare poate oferi repere semnificative pe calea dialogului dintre teologie şi ştiinţă. O să mă opresc în materialul de faţă la două aspecte sugestive din teologia Părintelui Dumitru Stăniloae, care pot fi corelative unor rezultate din cercetarea ştiinţifică actuală, conturându-se astfel posibilitatea unui dialog între teologie şi ştiinţă. Este vorba de relaţia internă dintre natural şi supranatural, respectiv despre reciprocitatea dinamică dintre raţionalitatea lumii şi raţiunea omului.

1. Relaţia dintre Revelaţia naturală şi cea supranaturală

Ştiinţa contemporană, prin diferite cercetări evidenţiază faptul că realitatea lumii nu se epuizează într-o materie grosieră, că structura profundă a lumii nu poate fi explicitată exclusiv prin experiment empiric. În mod special, cercetările din fizica cuantică au permis intuirea unei realităţi mai profunde decât cea perceptibilă prin experiment empiric. Prin implicaţiile cercetărilor din fizica cuantică, este posibilă relaţionarea fizicii cu metafizica într-un efort de cunoaştere care

recuperează valenţele gândirii simbolice specifice pentru cunoaşterea tradiţională.

În acest sens, Max Planck recunoştea: „Cercetarea ştiinţifică ne ajută să conştientizăm faptul că lumea fenomenologică nu constituie decât o aproximare, un model mai mult sau mai puţin al unei realităţi mai adânci decât cea observabilă. Deşi ştiinţele naturale se bazează pe experimentul empiric şi utilizează impresiile senzoriale, cercetarea de azi ne ajută să recunoaştem existenţa unei realităţi metafizice în orizontul experimentului empiric. Mulţi savanţi s-ar putea considera ofensaţi de această idee şi ar avea mari rezerve în a o admite. Vor riposta spunând că în ştiinţele exacte toate măsurătorile şi toate noţiunile se raportează la percepţiile date de simţurile noastre. În ultimă analiză, rezultatele ştiinţifice se aplică la lumea fenomenologică şi la acceptarea altei realităţi în spatele fenomenelor respective, care se dovedeşte a fi nelegitimă sau superfluă din punct de vedere ştiinţific, deoarece realitatea metafizică scapă oricărui control empiric. Noi vom răspunde la aceste obiecţii, spunând că realitatea metafizică nu trebuie înţeleasă în mod spaţial, ca situându-se în spatele lumii naturale. Realitatea metafizică nu se localizează în spatele experienţei empirice, ci se situează chiar în adâncul ei, structurând-o şi determinând-o pe aceasta. Tot ceea ce vrem să spunem este că lumea sensibilă nu este singura care există, ci mai există şi o altă realitate superioară, inaccesibilă experimentului empiric, dar pe care ştiinţa o intuieşte şi o recunoaşte. Cunoaşterea ştiinţifică a lumii îl pune pe savant să cerceteze şi să descopere aceste structuri adânci ale existenţei”[323].

Această legătură între fizică şi metafizică, recunoscută în cadrul cercetărilor din fizica actuală, poate fi o interfaţă în dialogul dintre teologie şi ştiinţă. În această perspectivă ar putea fi valorificată relaţia internă dintre natural şi supranatural existentă în Tradiţia ortodoxă şi afirmată sugestiv în teologia Părintelui Dumitru Stăniloae. Tradiţia ortodoxă nu face o separaţie între Revelaţia naturală şi supranaturală. Nu există un natural pur, deoarece naturalul este fundamentat şi structurat de supranatural.

Sub influenţa unei viziuni dualiste s-a promovat o teologie exclusivistă care favoriza o percepţie separatistă şi fragmentară a Revelaţiei. Se poate vorbi totuşi de o Revelaţie naturală şi una supranaturală deoarece Revelaţia supranaturală pune în lumină mai clară şi explicitează Revelaţia naturală. Pe de o parte omul şi cosmosul sunt

[323] Max Planck, *L’image du monde dans la physique moderne*, Ed. Gonthier, Zurich, 1949, p. 174.

realităţi ale lumii naturale, deci sunt componente ale Revelaţiei naturale. Pe de altă parte, atât raţionalitatea cosmosului cât şi raţiunea omului sunt determinate şi recapitulate de Raţiunea supremă, Logosul Hristos care e Arhetipul şi Telosul întregii creaţii.

Părintele Dumitru Stăniloae începe *Teologia Dogmatică Ortodoxă* cu următoarele afirmaţii: „Biserica Ortodoxă nu face o separaţie între revelaţia naturală şi cea supranaturală. Revelaţia naturală e cunoscută şi înţeleasă deplin în lumina Revelaţiei supranaturale...Cele două Revelaţii nu sunt despărţite: Revelaţia supranaturală se desfăşoară şi îşi produce roadele în cadrul celei naturale, ca un fel de ieşire mai accentuată în relief a lucrării lui Dumnezeu, de conducere a lumii fizice şi istorice spre ţinta care a fost creată... Ca atare, Revelaţia supranaturală pune doar în lumină mai clară însăşi revelaţia naturală”[324].

Sensurile existenţei naturale oricât de evidente ar fi nu se impun printr-o metodologie de tip pozitivist, instrumentale care să identifice empiric şi eventual să măsoare aceste sensuri. Acceptarea sensurilor lumii presupune o înţelegere superioară care implică realitatea credinţei. Revelaţia supranaturală reprezintă o readucere a naturii umane la starea ei adevărată, dându-i în acelaşi timp putere pentru a ajunge la ţinta finală, spre care aspiră în mod firesc. Astfel, Revelaţia supranaturală arată şi împlineşte adevărata identitate a Revelaţiei naturale.

Nu există o ierarhizare formală şi artificială a Revelaţiei, însă după căderea în păcat, revelaţia supranaturală restabileşte adevărata condiţie a omului şi a lumii. Sfântul Maxim Mărturisitorul arată că Revelaţia naturală are aceeaşi valoare cu Revelaţia supranaturală, dar precizează că acest lucru este valabil pentru sfinţi. Pentru ei, legea scrisă nu e decât legea naturală văzută în tipurile personale ale celor ce au împlinit-o, iar legea naturală nu e decât legea scrisă văzută în sensurile ei duhovniceşti, dincolo de aceste tipuri. Ambele sunt una când sunt trăite duhovniceşte, conducând spre acelaşi Hristos şi spre harul vieţii veşnice.

Există o convergenţă între Revelaţia naturală şi cea supranaturală. Dumnezeu vorbeşte atât prin măreţia naturii, cât şi istoria mântuirii. (Psalmul 18, 1-4; Iov 33, 14-26). Însă Revelaţia supranaturală precizează ţinta revelaţiei naturale şi modalităţile de realizare a ei. Creştinii observă în lumina Revelaţiei supranaturale, cum Dumnezeu îi conduce prin lucruri, împrejurări bune sau rele din viaţa lor, prin conştiinţa proprie sau prin ideile lor, la o tot mai adâncă şi vie comuniune cu El. Această comuniune se realizează deplin în Hristos întrucât în El se împlinesc

[324] Pr. Dumitru Stăniloae, *Teologia dogmatică ortodoxă*, vol. 1, Ed. IBMBOR, Bucureşti, 1996, p. 11.

toate sensurile creaţiei, Hristos fiind temelia adevăratei uniri între Dumnezeu şi om.

În cadrul Revelaţiei supranaturale caracterul personal al lui Dumnezeu este evidenţiat mai sugestiv şi se insistă că legătura dintre Dumnezeu şi om se fundamentează pe relaţiile interpersonale. Adâncirea relaţiei personale cu Dumnezeu şi conştientizarea existenţei lui Dumnezeu ca o comuniune desăvârşită între Persoanele dumnezeieşti conduce la o mai autentică trăire a relaţiilor interumane.

Relaţia internă dintre Revelaţia naturală şi cea supranaturală arată că întreaga creaţie (cosmos şi om) este adusă la existenţă, susţinută şi împlinită prin acelaşi unic Dumnezeu. Încercarea de a explica realitatea lumii şi a omului, excluzându-L pe Dumnezeu reprezintă o mare amăgire. „Detaşarea de Dumnezeu a naturii prin care El vorbeşte şi lucrează, sau vorbeşte lucrând şi lucrează vorbind, a dus uşor la felurite concepţii care au voit să explice lumea exclusiv pe baza unei realităţi imanente. Dar Revelaţia naturală e nedespărţită de cea supranaturală şi credinciosul se simte şi prin ea într-o legătură imediată cu Dumnezeu... Dumnezeu vorbeşte şi lucrează continuu prin lucrurile create şi cârmuite, prin crearea de împrejurări mereu noi, prin care cheamă pe fiecare om la un dialog cu El şi cu semenii săi. Lucrurile şi împrejurările acestea sunt tot atâtea gânduri manifestate ale lui Dumnezeu, deci tot atâtea cuvinte plasticizate... Prin toate, Dumnezeu ne conduce, ca printr-un dialog continuu, spre desăvârşirea noastră, deschizându-ne perspectiva spre împlinirea sensului existenţei noastre în comuniunea cu Dumnezeu cel infinit”[325].

Pentru Sfântul Maxim contemplarea lui Dumnezeu în creaţie este o treaptă premergătoare a contemplării Lui nemijlocite. Însă cunoaşterea lui Dumnezeu prin natură nu are o valoare trecătoare, deoarece raţiunile dumnezeieşti ale lumii rămân pentru toată veşnicia. Raţiunile lucrurilor din lume, departe de a deveni de prisos după vederea descoperită a lui Dumnezeu, ne vor ajuta să adâncim mai bine fecunditatea Raţiunii divine. Sfântul Maxim scrie: „Cel ce s-a ridicat de la părerea mincinoasă despre lucruri a jertfit formele cele văzute, şi, mâncând raţiunile nevăzute, a dobândit contemplaţia naturală, cea în duh”. Lumea este un pedagog spre Hristos.

Relaţia dintre natural şi supranatural exprimă faptul că prin lume omul se înalţă către Dumnezeu. În această perspectivă raţiunea nu este anulată ci transfigurată. „Existenţa lumii însăşi ca drum spre Dumnezeu e

[325] *Ibidem*, p. 26.

o dovadă că suprema cunoaştere de Dumnezeu nu e un act iraţional, ci suprarațional, adică nu se realizează prin renunţarea prematură la raţiune, printr-un salt direct în afara raţiunii, ci prin depăşirea raţiunii, la un nivel care nu o desfiinţează, ci o implică, după exercitarea cea mai deplină a puterilor ei. Noi ne ridicăm la o cunoaştere suprarațională de Dumnezeu, dar nu antiraţională, după ce prin însăşi raţiunea noastră exercitată la maximum înţelegem că domeniul în care am pătruns depăşeşte puterile limitat raţionale ale noastre, printr-un plus de lumină, nu printr-un minus. Pe culmile cunoaşterii lui Dumnezeu sesizăm prea multe sensuri şi într-o formă prea luminoasă, iar nu prea puţin pentru pretenţiile raţiunii. Acesta e faptul care ne opreşte să pretindem că această abundenţă îşi are izvorul numai în raţiunea noastră. Ea îşi are izvorul şi într-o suprarațiune care înalţă raţiunea noastră mai presus de puterile ei, fără să o anuleze. Dar pentru a ajunge la această prea multă inteligibilitate, trebuie să fi ajuns a ne cunoaşte limitele de sus ale puterii noastre de înţelegere”[326].

Pentru a evidenţia şi mai mult superioritatea persoanei în faţa naturii, Dumnezeu se face cunoscut pe Sine în Revelaţia supranaturală şi prin acte supranaturale care nu pot fi identificate cu fenomene ale naturii. Dar niciodată un act supranatural nu desfiinţează naturalul, ci îl transfigurează. Istoria mântuirii este marcată de numeroase acte supranaturale, dar acestea arată doar menirea finală a creaţiei: aceea de a fi transfigurată în Hristos.

Atât prin perioadele noi ce le inaugurează, cât şi prin perspectivele ce le deschid spre ţinta finală, actele Revelaţiei supranaturale şi cuvintele care le explică au un caracter profetic. Hristos împlineşte Revelaţia supranaturală (Evrei 1, 1), dar aceasta nu înseamnă o înţelegere statică a revelaţiei, deoarece fiecare dintre noi suntem implicaţi în istoria mântuirii, fiind chemaţi să ne asumăm roadele biruinţei lui Hristos asupra păcatului şi a morţii. În acest sens avem o dinamică a Revelaţiei, dar nu în sensul că ar exista ceva superior lui Hristos.

Dinamica Revelaţiei este dată de unirea tot mai deplină cu Hristos în Duhul Sfânt într-o perspectivă eshatologică. De asemenea dinamismul mai este asigurat de caracterul personal al lui Dumnezeu şi de păstrarea distincţiilor personale în unirea dintre Dumnezeu şi om. Părintele Stăniloae afirmă: „Hristos prezintă ultima etapă a Revelaţiei supranaturale şi împlinirea planului ei. Din El iradiază forţa împlinirii acestui plan cu întreaga creaţie şi cu tot universul. De aceea perioada de

[326] Idem, *Spiritualitatea ortodoxă. Ascetica şi mistica*, EIBMBOR, 1992, p. 169.

după Hristos este ultima etapă a istoriei mântuirii. Istoria în întregimea ei este răstimpul înaintării în realizarea acestui plan, dar desăvârşirea acestei împliniri se face dincolo de istorie, în veacul viitor. Astfel Hristos reprezintă culmea Revelaţiei supranaturale şi deplina confirmare şi clarificare a sensului existenţei noastre prin împlinirea acestei existenţe în El, în care se realizează unirea maximă a noastră cu Dumnezeu şi, prin aceasta desăvârşirea noastră. Dar odată cu aceasta se arată că absolutul spre care aspirăm nu are un caracter impersonal, ci e Persoană. Iar noi intrând în comuniune maximă cu Absolutul ca persoană ne împărtăşim şi noi de absolut. Întruparea lui Dumnezeu ca om duce la desăvârşire absoluta aspiraţie a noastră prin participare. De aceea dincolo de întruparea şi învierea Fiului lui Dumnezeu ca om nu mai pot fi alte acte esenţial noi ale Revelaţiei supranaturale. Istoria mântuirii are acum rostul să dea celor ce cred ocazia de a se face capabili pentru participarea deplină la Absolutul personal, împreună cu Hristos sau în Hristos"[327].

Dinamica şi actualizarea Revelaţiei nu înseamnă renunţarea la actele constitutive ale creştinismului, la limbajul specific experienţei eclesiale. Actualizarea Revelaţiei nu presupune o acomodare la exigenţele logicii lumii, la teoriile unei epoci sau alta. Inclusiv, din perspectiva articulării unui dialog onest şi constructiv între teologie şi ştiinţă este esenţială asumarea conştiinţei eclesiale conform căreia teologia se fundamentează pe Revelaţie. Exigenţele logicii dialogului nu

[327] Idem, *Teologia dogmatică ortodoxă*, vol. 1, p. 31. Teologia ca reflexie a credinţei moştenite şi trăite în cadrul Revelaţiei are o responsabilitate eclesială. Părintele Stăniloae arată că o teologie autentică dezvoltată în strânsă legătură cu viaţa Bisericii trebuie să rămână fidelă Revelaţiei, să răspundă nevoilor concrete şi prezente ale credincioşilor din orice epocă, să fie deschisă eshatologic spre viitor. Dinamica Revelaţiei nu înseamnă modificarea conţinutului ei împlinit în Hristos, ci actualizarea Revelaţiei împărtăşite în Hristos prin Duhul Sfânt de fiecare credincios în viaţa Bisericii. Astfel este asumată dimensiunea eshatologică a Revelaţiei şi a teologiei. „Teologia trebuie să fie ca Biserica, apostolică, contemporană cu fiecare epocă şi profetic-eshatologică. Dar ea nu trebuie să se rupă de Biserică în progresul ei, ci să înainteze cu Biserica, care este condusă înainte spre Împărăţia cerului. Ea trebuie să fie apostolică, pentru că trebuie să fie necontenit o mărturie despre Hristos, Revelaţia definitivă. Ea trebuie să fie în acelaşi timp eshatologică, pentru că în Hristos şi în predica apostolică se cuprinde şi eshatologicul. Dar ea nu trebuie să fie profetică în sensul că ar prezice o treaptă viitoare mai înaltă decât cea a Revelaţiei în Hristos, ci în sensul că schiţează paşi viitori în descoperirea comorilor ascunse în Hristos. Ea poate fi profetică explicând pe Hristos cel înviat, dar nu promiţând o treaptă viitoare dincolo de Hristos. Acest caracter poate fi numit profetic-eshatologic, şi nu profetic pur şi simplu, pentru faptul că nu profeţeşte altceva decât un viitor dat în Hristos, de care ne vom împărtăşi şi noi" (*Ibidem*, p.75).

presupun o adaptare a Revelaţiei la capacitatea de înţelegere umană, dovedită adesea ca fiind neputincioasă în faţa tainei lumii şi a omului.

Faptul că Revelaţia este completă şi definitivă în Hristos nu presupune o viziune statică. Fiecare este chemat să se împărtăşească în mod continuu de actele şi puterea duhovnicească a Revelaţiei. „Revelaţia completă s-a realizat într-un anumit sens prin actele întrupării, răstignirii, învierii, înălţării lui Hristos şi coborârii Duhului Său în lume. Noi facem actuală această Revelaţie în Hristos care e totodată starea lui Hristos-Omul realizată prin actele amintite ale Revelaţiei. În aceasta se arată că Revelaţia nu este numai o simplă comunicare de învăţături, ci o stare continuă, nouă a omului, prin apropierea de Dumnezeu. Revelaţia în Hristos e o stare nouă a umanităţii asumate de Fiul lui Dumnezeu, iar Revelaţia vieţii viitoare e o stare asemănătoare cu cea a lui Hristos-Omul în toţi cei ce vor crede. Prin aceasta se arată că Revelaţia creştină e dată într-o persoană, în persoana divino-umană a lui Hristos, că e efectul actelor Fiului lui Dumnezeu de întrupare în om, de răstignire, înviere şi înălţare ca om, de trimitere a Duhului său în lume. Creştinism fără Revelaţia astfel înţeleasă nu poate fi. O adaptare a creştinismului la lume, prin respingerea acestor acte ale lui Hristos, actele esenţiale ale Revelaţiei creştine, echivalează cu o părăsire a creştinismului. Un limbaj teologic care, în dorinţa de a adapta creştinismul, n-ar mai exprima conţinutul acestor acte ale Revelaţiei, n-ar mai fi limbaj teologic creştin”[328].

2. Reciprocitatea dinamică dintre om şi cosmos, dintre raţionalitatea lumii şi raţiunea umană

În cosmologia contemporană este evidenţiată legătura strânsă între om şi lume, faptul că universul este pentru om. Este formulat principiul antropic prin care se precizează că variantele cosmologice nu au valori arbitrare şi că universul este în aşa fel încât să permită existenţa observatorului uman. Principiul antropic este unul al complexităţii şi coerenţei. El dezvăluie coerenţa întregii lumi, în care atât omul cât şi cosmosul sunt realităţi asumate împreună.

Principiul antropic oferă coerenţă şi unitate complexităţii realităţii, care integrează atât existenţa universului, cât şi a omului. „Universul poate fi numit antropic deoarece acest fenomen unificat şi complex care

[328] Idem, *Revelaţia prin acte, cuvinte şi imagini* în volumul *Teologia icoanei,* Ed. Anastasia, Bucureşti, 2005, pp. 18-19.

este omul întemeiază coerenţa ştiinţelor pe care le deţine. Cosmologia fizică a universului şi fizica microparticulelor nu pot fi unificate decât plecând de la un centru de perspectivă care să facă faţă complexităţii. Cheia unificării relativităţii generalizate şi a mecanicii cuantice se situează în centrul unei ştiinţe mai complexe. Universul antropic este o manieră de a exprima coerenţa cosmosului. Omul este un centru de complexitate, iar fundamentul ultim al ştiinţelor şi unitatea maximală a lumii se prezintă, traversând complexitatea umană"[329].

Perspectiva teologică depăşeşte implicaţiile principiului antropic, întrucât temeiul şi sensul creaţiei nu îl constituie complexitatea umanităţii ca eveniment fondator în istoria cosmosului, ci Logosul Creator şi Mântuitor al întregii creaţii: Iisus Hristos. Tradiţia ortodoxă subliniază reciprocitatea dintre om şi cosmos, care se întemeiază şi se împlineşte prin Hristos. O interpretare teologică a principiului antropic arată că legătura dintre perspectiva teologică şi cea ştiinţifică, plecând de la principiul antropic nu se epuizează în graniţele ordinii exclusiv naturale:

„Legătura teologică dintre univers şi umanitatea ca eveniment nu este în întregime naturală. Când vorbim de planul de mântuire al umanităţii, noi ne asumăm faptul că acest plan este întrupat în scopul creaţiei contingente [...] Provocarea ştiinţei este de a identifica prezenţa contingenţei în teoria ştiinţifică şi care nu poate fi explicată în întregime de ştiinţă. Mai departe, metodologia teologică poate să ofere un demers care să intre în dialog cu ştiinţa [...] Prezenţa fenomenului uman în univers, analizat în contextul argumentelor antropice din cosmologie, este în esenţă contingent şi finit, el putând fi explicat doar prin apelul la teologia creaţiei. Aserţiunile despre forma slabă sau tare a principiului antropic pot fi interpretate ca indicaţii a contingenţei fundamentale prezente în teoriile cosmologice, deschisă spre o mai deplină înţelegere din perspectiva teologiei"[330].

Relaţia dintre om şi cosmos, dintre raţionalitatea lumii şi raţiunea umană sunt coordonate semnificative ale Tradiţiei ortodoxe şi foarte bine exprimate în teologia Părintelui Dumitru Stăniloae. Aprofundarea acestei reciprocităţi dinamice dintre raţionalitatea lumii şi raţiunea omului ar putea contribui la articularea unui dialog între teologie şi ştiinţă.

Inteligibilitatea universului şi posibilitatea ca lumea să fie cunoscută sunt lipsite de sens în absenţa raţiunii umane. Numai omul, ca

---

[329] Jaques Demaret, Dominique Lambert *Le principe anthropique*, Ed. Armand Colin, Paris, 1994, p. 258.

[330] Alexei Nesteruk, *Light from the East. Theology, Science and the Eastern Orthodox Tradition*, Ed. Fortress Press, Minneapolis, 2003, pp. 207-208.

subiect cunoscător, conştient de propria raţiune, poate prin contemplarea raţionalităţii dumnezeieşti a cosmosului să se ridice la Raţiunea veşnică şi adevărată, Hristos. Există o interdependenţă între Dumnezeu-om-lume şi omul îşi adânceşte conştiinţa propriei identităţi numai în măsura în care îşi asumă în mod adecvat raţionalitatea lumii, dar rolul de subiect îl are omul. Lumea este chemată să fie transfigurată prin sfinţirea omului şi nu invers, omul să-şi diminueze personalitatea prin contopirea cu indefinitul naturii. În felul acesta omul îşi lucrează autentic adevărata raţiune, intrând în comuniune de viaţă cu Persoana infinită.

Raţionalitatea lumii este valorificată pozitiv de om, existând o reciprocitate între raţiunile lucrurilor şi raţiunea umană. Părintele Stăniloae afirmă: „Fiind singura fiinţă din lume conştientă de sine, noi suntem totodată conştiinţa lumii şi factorul de valorificare a raţionalităţii lumii şi de prelucrare conştientă a ei în favoarea noastră... Noi nu putem fi conştienţi de noi înşine fără a fi conştienţi de lume şi de lucrurile din ea. Cu cât cunoaştem mai bine lumea, sau suntem mai conştienţi de ea, cu atât suntem mai conştienţi de noi înşine... Raţiunile lucrurilor îşi descoperă lumina lor în raţiunea şi prin acţiunea raţională şi conştientă a omului. Raţiunea noastră de asemenea îşi descoperă tot mai bogat puterea şi adâncimea ei prin descoperirea raţiunilor lucrurilor. Dar în această influenţă reciprocă, raţiunea umană este cea care are rolul de subiect... Faptul că lumea se luminează în om şi pentru om şi prin om, arată că lumea e pentru om, nu omul pentru lume; dar faptul că omul însuşi luminând lumea se luminează pe sine pentru sine prin lume, arată că şi lumea e necesară pentru om. Lumea e făcută pentru a fi umanizată, nu omul pentru a fi asimilat lumii, naturii”[331].

Absenţa Revelaţiei produce o gravă lipsă de sens autentic în existenţa noastră. Omul este o fiinţă însetată după sens şi el tânjeşte după identificarea şi îndeplinirea sensului ultim, absolut. În orice lucru, cât de

[331] Pr. Dumitru Stăniloae, *Teologia dogmatică ortodoxă*, vol. 1, pp. 12-13. Sensul raţionalităţii naturii este desluşit prin raţiunea umană. „Numai în om raţionalitatea de indefinite virtualităţi ale naturii capătă un sens, un rost, sau ajunge tot mai deplin la împlinirea ei. Numai omul, ca fiinţă conştient raţională care cunoaşte din ce în ce mai bine raţionalitatea naturii şi sensurile ei, devine prin ea el însuşi mai raţional, sau îşi actualizează din ce în ce mai mult raţiunea lui. Descoperind şi punând în valoare raţionalitatea multiplu suprapusă a lumii, în mod liber, împreună cu semenii săi pentru înţelegerea sensurilor ei inepuizabile, sporeşte în comuniune cu aceştia; iar acest lucru e o sursă de cunoaştere a altor sensuri mereu mai înalte. În cunoaşterea raţionalităţii naturii prin raţiunea sa, omul îşi descoperă responsabilitatea sa faţă de ea, faţă de semeni şi de Dumnezeu; şi dezvoltarea acestei responsabilităţi echivalează cu descoperirea crescândă a sensurilor lumii şi ale existenţei umane” (*Ibidem,* p. 238).

mic se caută un sens, cu atât mai mult atunci când e vorba de realităţi mult mai cuprinzătoare există o ierarhie a sensurilor şi Revelaţia răspunde nevoii ultime de sens sădite în om, întrucât depăşeşte graniţele strâmte şi perisabile ale lumii dominate de păcat şi moarte.

Prin deschiderea în faţa veşniciei, Revelaţia răspunde adânc necesităţii de sens, dând consistenţă fiecărui act, oricât de minor ar fi şi plasându-l în perspectiva veşniciei. Omul nu poate suporta să trăiască fără o conştiinţă a sensurilor şi fără o încercare de împlinire a lor, întrucât ele culminează într-un sens final ce depăşeşte moartea. Contestarea constantă a sensurilor şi refuzul Revelaţiei conduce la nihilism, la o existenţă nefericită şi mutilată.

Fiind deschis către sensuri superioare, omul ridică odată cu el şi lumea spre un alt plan de existenţă care depăşeşte monotonia şi relativitatea ordinii imanente. În această perspectivă, naturalul este deschis spre supranatural şi se împlineşte doar în planul veşniciei unde existenţa se poate dezvolta la infinit, într-o nesfârşită noutate, care este în acelaşi timp o continuă plenitudine. Ierarhia sensurilor nu aparţine exclusiv lumii imanente.

Prin aspiraţiile existente în om, ordinea sensurilor nu e produsul psihicului uman. Această ordine se împlineşte doar prin lucrarea legăturii indisolubile existente între Persoana supremă şi persoana umană. Împlinirea persoanei umane are loc în comuniunea liberă şi conştientă cu infinita bogăţie spirituală a Persoanei supreme. Astfel Revelaţia, departe de a atenta la libertatea omului, dimpotrivă, o împlineşte şi îi descoperă adevărata natură.

Raţionalitatea lumii şi raţiunea omului nu pot fi expresii ale unei realităţi absurde. Atât sensul raţionalităţii lumii cât şi cel al raţiunii umane se împlinesc în taina Persoanei supreme, Logosul Hristos care structurează şi împlineşte întreaga creaţie. „Raţionalitatea universului nu poate fi absurdă. Dar ea îşi capătă sensul deplin când e considerată ca având-şi izvorul într-o persoană raţională, care se serveşte de ea pentru un dialog etern al iubirii cu alte persoane. Deci raţionalitatea lumii implică pentru împlinirea ei existenţa unui subiect superior... Lumea ca obiect e numai mijlocul unui dialog de gânduri şi de fapte iubitoare între Persoana raţională supremă şi persoanele raţionale umane, ca şi între acestea înseşi. Universul poartă marca pe care i-o dă originea sa în Persoana creatoare raţională şi destinaţia sa de a fi mijlocul unui dialog interpersonal dintre acea Persoană şi persoanele umane, în vederea eternizării lor în acea fericire a comuniunii dintre ele. Tot universul poartă marca unei raţionalităţi personale destinate eternizării persoanelor

umane. Numai în participarea eternă la infinitatea acestei Persoane supreme, fiinţa noastră socoteşte că-şi va vedea împlinit sensul"[332].

Raţiunile lucrurilor nu pot fi epuizate printr-o cunoaştere discursivă. Raţiunea analitică cercetează doar parţial realitatea inepuizabilă a raţionalităţii lumii. Acest caracter inepuizabil derivă din legătura dintre raţionalitatea lumii, raţiunea umană şi Logosul dumnezeiesc. Raţiunile dumnezeieşti ale lumii sunt contemplate duhovniceşte printr-o vedere a minţii despătimite şi luminate de har. În acest tip de cunoaştere intuiţia evidenţiază o cunoaştere mai nemijlocită, dincolo de procesul specific cercetării analitice. Inclusiv, în domenii de vârf ale ştiinţei sunt recunoscute limitele interne ale cunoaşterii analitice. Astfel este asumată taina lumii care nu poate fi epuizată printr-o raţiune analitică.

Crucea raţiunii analitice este vederea duhovnicească luminată prin credinţă. Efortul duhovnicesc pe calea credinţei nu anulează potenţialul raţiunii analitice, ci îl transfigurează prin intuirea unor sensuri mereu mai adânci, de necuprins pentru raţiunea exersată exclusiv analitic. Prin contemplarea duhovnicească a raţionalităţii lumii se dezvoltă o cunoaştere unitară a lumii, prin care se evidenţiază sensul comun atât al raţionalităţii naturii cât şi a raţiunii umane. Acestea se împlinesc în sensul deplin al Logosului Hristos. Raţiunea analitică cercetează fragmentar lumea şi rezultatele cunoaşterii ei sunt mereu depăşite şi integrate în viziuni mai largi.

Sensul comun şi profund al raţionalităţii întregii creaţii (cosmos şi om) este împărtăşit de cel conştient de limitele raţiunii analitice şi angajat cu consecvenţă pe calea credinţei. „Există un sens comun inepuizabil al lucrurilor, un sens care le leagă, un sens de indefinită bogăţie spre care înaintează omul. Sensul lor unic este Logosul divin. În El sunt sensurile tuturor. Numai Acesta le explică pe toate, numai în El omul îşi găseşte propriul sens al existenţei sale. Mai ales cel ce crede sesizează acest sens suprem printr-un act general de intuire... Cel ce crede îşi va descoperi sensul său suprem în măsura apropierii sale de Dumnezeu, în lumina

[332] *Ibidem*, p. 18. Sensul profund al raţionalităţii lumii se împlineşte în taina persoanei. „Sensul fundamental descoperit de noi în raţionalitatea lumii este că ea vine de la Persoana supremă şi este adresată ca unei alte persoane, adică faptul importanţei cu totul deosebite pe care o acordă Dumnezeu persoanei umane. Raţionalitatea este modul inteligibil al unei persoane de a se comunica altei persoane, pentru realizarea şi dezvoltarea comuniunii între ele. Persoana e mai mult decât raţionalitatea, prin intenţionalitatea ei fără sfârşit îndreptată spre altul, prin iubirea ei nelimitată. Dar acestea nu sunt lipsite de sens. Raţionalitatea e modul de comunicare al sensurilor profunde implicate în acestea" (*Ibidem*, p. 245).

revelării mai depline a lui Dumnezeu. La fel va descoperi sensul oricărui lucru prin aceasta. Potrivit credinţei noastre, lumea se luminează în relaţia ei ontologică cu Dumnezeu, care e sensul ei suprem. Lumea e deosebită de Dumnezeu, dar nu e despărţită de El nici în existenţa ei, nici în sensul ei. Sensul lumii e implicat în sensul lui Dumnezeu"[333].

Din perspectiva Tradiţiei patristice există o interdependenţă între raţiunea analitică şi contemplaţie. Sesizarea raţiunilor divine din lucruri presupune o contemplare care permite intuirea rapidă a sensului duhovnicesc al lucrului. Dar contemplarea poate fi rezultatul unui proces stăruitor în care raţiunea analitică este exersată din plin. Contemplarea aduce un plus de cunoaştere care nu poate fi captat şi exprimat prin concepte. Puterile de căutare şi de cercetare ale lucrurilor sunt sădite în firea oamenilor. De aceea este firesc demersul raţiunii umane de a cerceta şi de a exprima raţionalitatea lumii.

Iluminarea produsă prin contemplarea duhovnicească nu apare spontan, fără nici un angajament al omului pe calea cunoaşterii raţionale şi a vieţii duhovniceşti. Omul duhovnicesc pe toate le raportează la Dumnezeu şi le gândeşte în legătură cu El. Astfel, el prin contemplaţie transcende raţiunea analitică, dar fără s-o excludă. „Omul crescut duhovniceşte pe toate le raportează îndată şi continuu la Dumnezeu, prin toate contemplă pe Dumnezeu. Desigur, el nu leapădă cugetarea discursivă. Dar această operaţie o face de cele mai multe ori după ce a contemplat într-o clipă în mod simultan lucrul şi relaţia lui cu Dumnezeu. Această desfăşurare în componentele sale şi această demonstraţie raţională a unei viziuni fulgerătoare directe o duce la rândul ei pe aceasta şi mai departe aşa cum a pregătit-o şi mai înainte. Raţionamentul discursiv şi contemplaţia fulgerătoare nu se exclud, întrucât ultima a crescut şi din primul, fiind din nou punct de plecare pentru el.

[333] *Ibidem*, pp. 239-240. Cunoaşterea raţiunilor divine din lucruri nu poate fi epuizată în concepte. Dinamica vieţii duhovniceşti presupune un efort constant prin care se intuiesc raţiuni tot mai adânci ale lucrurilor cunoscute. „Raţiunile din lucruri nu sunt decât raţiunile din Dumnezeu, proiectate în oglinda lucrurilor de energiile divine intenţionate. De la raţiunile oglindite în mod imperfect în lucruri se deschid pentru noi perspective de a urca pe firul energiilor divine până la raţiunile din Dumnezeu. Dar pe acestea niciodată nu le putem mărgini în concepte. Evidenţa nu poate fi cuprinsă niciodată în marginile conceptelor şi ale judecăţii raţionale, pe de o parte, pentru că încă nu e destul de clară, pe de alta pentru că ea virtual e infinită şi-i simţim în toată clipa lipsa de hotar... Raţiuni care păreau înainte ultimele trimit după noi progrese în viaţa duhovnicească spre raţiuni tot mai adânci. Prin exerciţiu se ascute tot mai mult puterea de observaţie, de sesizare a sensurilor lucrurilor, a intenţiilor lui Dumnezeu prin ele" (Idem, *Spiritualitatea ortodoxă*, p. 177).

Contemplaţia este un raţionament sau o serie de raţionamente plus un element necuprins în ele, dar prilejuit de ele, iar raţionamentele sunt o contemplaţie desfăşurată până la un punct în ceea ce are ea ca sensuri posibile de definit"[334].

Raţionalitatea lumii centrată în Logosul Hristos indică ambivalenţa lumii. Această ambivalenţă a lumii a fost evidenţiată de Tradiţia ascetică şi duhovnicească ancorată în viaţa Bisericii. Pe de o parte, prin raţionalitatea ei dumnezeiască are un sens pozitiv şi constituie o scară prin care omul urcă spre Dumnezeu. Asumată duhovniceşte, lumea devine un mediu transparent, un factor de sporire a comuniunii interumane şi de asemenea a legăturii dintre Dumnezeu şi om. În această situaţie lumea nu se prezintă amăgitor ca având o realitate în sine, ci Îl indică pe Dumnezeu în calitate de Creator şi Proniator al ei.

Pe de altă parte, dacă lumea este privită şi asumată egoist şi pătimaş, devine sursă de dezbinare, de potenţare a orgoliului. Astfel ea este opacă, blocând accesul omului către semen şi Dumnezeu. Omul este chemat să adune lumea în el însuşi, dar nu ca pe o realitate opacă, ci ca pe una deschisă spre transparenţa dumnezeiască. Doar logica Crucii permite asumarea lumii în stare de jertfă care ne conduce către comuniunea transparentă cu Dumnezeu şi cu aproapele nostru. În această logică fiecare lucru în parte şi lumea în general sunt percepute ca daruri primite de la Dumnezeu. Lucrul ca dar trimite la Dăruitor, nu ne blochează la el însuşi. Astfel lucru şi lumea devin realităţi transparente care ne trimit către Dumnezeu.

Fără să existe o atitudine negativistă sau de dispreţ faţă de lume, prin logica Crucii care presupune înfrânare şi măsură, lumea este asumată pozitiv. Ea îşi descoperă adevărata sa raţiune de a fi care se împlineşte prin transfigurarea ei prin prezenţa omului duhovnicesc. Lumea

---

[334] Idem, *Spiritualitatea ortodoxă*, pp. 178-179. Raţiunile lumii recapitulate în Logosul divin formează un tot unitar asumat deodată şi în mod reciproc prin raţiune şi contemplaţie. Pentru Tradiţia patristică „raportul dintre raţiune şi contemplaţie nu este unul de excludere, ci ele se întregesc, se condiţionează, se nutresc reciproc. Dumnezeu e dincolo de raţiunea discursivă, dar nu e lipsit de raţiune, ci El este Raţiunea supremă, Raţiunea din care pornesc raţiunile tuturor lucrurilor şi raţiunea noastră, deşi e mai mult decât acestea şi acestea, mai mult decât putem cuprinde vreodată în concepte raţionale. Dacă Dumnezeu e Raţiunea supremă, de ce n-ar fi prezentă în contemplaţia umană şi raţiunea, sau de ce raţiunea umană n-ar fi contemplaţie desfăşurată, iar contemplaţia, raţiune a ce s-a adunat din această desfăşurare? Raţionamentul uman e un mod temporal al contemplării lui Dumnezeu, pe când contemplaţia umană e o anticipare a vieţii netemporale, o apropiere de Dumnezeu ca Persoană mai presus de orice explicitare" (*Ibidem*, p. 181).

pecetluită prin Cruce evidenţiază aspiraţia creaţiei de a se împărtăşi de slava dumnezeiască, exprimă insuficienţa lumii considerată ca realitate de sine stătătoare. Lumea transfigurată şi recapitulată în omul duhovnicesc cultivă logica dăruirii, depăşindu-se egoismul exacerbat al mentalităţii consumiste de astăzi.

Lumea ca dar al lui Dumnezeu ne întăreşte să ne depăşim şi să ne dăruim. Exersând logica dăruirii, nu mai suntem robii lucrurilor. „Dăruindu-le ne unim prin ele cu semenii noştri, depăşindu-ne; şi ne unim prin ele cu Dumnezeu, prin aceeaşi depăşire. În acest caz, prin lucruri ne devine transparent Dumnezeu, ca Dăruitor iubitor al lor şi ne facem transparenţi prin ele unii altora. Când privesc la un lucru dăruit mie de altul, îl văd pe acela. Când văd lucrurile ca dăruite de Dumnezeu, Îl văd pe El. Trebuinţa de dăruire a lucrurilor o exprimă creştinii făcând peste ele semnul crucii. Căci crucea înseamnă renunţare, înfrânare, despătimire, eliberare de ele, înălţare la Dumnezeu. Iar în asumarea crucii ni s-a făcut model Fiul lui Dumnezeu. Crucea înseamnă transcendere peste ele şi peste noi la Dumnezeu, transcendere de la persoana proprie la celălalt, văzut în lumina lui Dumnezeu. O lume fără cruce devine o lume netransparentă, realitatea ultimă de care ne alipim cu aviditate egoistă, ca neavând ceva mai presus de ea. Prin cruce ne dăm pe noi şi lumea unii altora şi lui Dumnezeu. De aceea crucea ne face şi face lumea transparentă între noi şi pentru Dumnezeu. Crucea o face transparentă şi uşor de depăşit între om şi om, deveniţi şi ei transparenţi pentru Dumnezeu. Crucea sfinţeşte lumea, ne sfinţeşte pe noi, întrucât nimic pătimaş nu mai întinează raporturile noastre cu lumea; nimic egoist nu ne mai închide în lume şi în noi înşine, văzuţi ca realităţi materiale şi ultime”[335].

Având conştiinţa că lumea este un dar de la Dumnezeu, omul nu se opreşte la lume ca la ultima realitate. Dimpotrivă prin asumarea duhovnicească a lumii este actualizată dinamica eclesială a întregului cosmos şi astfel prin creaţie devin transparente raţiunile dumnezeieşti ale lucrurilor. În această perspectivă omul prin raţiunea sa nu mai consideră raţionalitatea lumii ca fiind exclusiv obiectivă şi neutră, ci o raportează în legătură cu Izvorul raţionalităţii lumii şi a raţiunii umane, Logosul Hristos, Raţiunea supremă de a fi a întregii existenţe.

Există o reciprocitate între om şi lume, dar omul este chemat să depăşească o alipire egoistă de lume. Omul „e în lume şi vrea să fie mai presus; are nevoie de lume, dar ca de un drum în care nu se fixează

[335] Idem, *Chipul nemuritor al lui Dumnezeu*, Ed. Mitropoliei Olteniei, 1987, p. 126.

niciodată definitiv într-o etapă, ci urcă spiritual mereu mai sus. Trebuie să depăşească lipirea egoistă la ea, dar neanulând-o, ci făcând-o transparentă şi sfinţind-o pe ea şi pe sine prin despătimirea de ea şi prin folosirea, ca dar pentru alţii şi ca mijloc de pătrundere şi de vedere prin ea a Absolutului, mijloc tot mai pătruns de Duhul Sfânt prin duhul propriu, căci în măsura despătimirii de ea ne devine tot mai transparentă"[336].

Reciprocitatea şi relaţia neconfundată dintre om şi lume sunt împlinite în Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu. Omul prin experienţă eclesială transfigurează cosmosul, personalizându-l prin prezenţa sa duhovnicească. Universul personalizat şi marcat de unitatea de neconfundat a oamenilor adunaţi în Hristos este recapitulat în Hristos pentru ca Dumnezeu să transpară prin toate. În acest sens Sfântul Apostol Pavel mărturiseşte: „Iar când toate vor fi supuse lui Hristos, atunci şi Fiul Însuşi se va supune Celui ce I-a supus Lui toate, ca Dumnezeu să fie toate în toţi" (I Corinteni 15, 28).

Legătura internă şi afirmarea reciprocă dintre om şi lume, dar şi faptul că atât omul cât şi lumea nu reprezintă realităţi ultime şi suficiente în sine, trimit împreună la un Subiect superior, Hristos, Creatorul şi Atoţiitorul întregii creaţii. „Omul îşi dă seama că lumea nu poate fi ultima realitate, datorită nu numai faptului că nu-i poate asigura o viaţă deplin mulţumită şi veşnică, ci şi faptul că într-un fel el este superior ei, având conştiinţa de ea, datorită faptului că el este subiect, iar ea obiect. Pe de o parte omul o admiră, deci vede că nu poate fi de la el, pe de alta vede că prin insuficienţele ei nu poate fi nici de la ea, ci de la un Subiect superior şi lui şi ei. Într-un fel e mare el ca om, în alt fel e mare ea ca lume, dar nici el nu poate fi de la ea, o dată ce are ceva ce n-are ea, nici ea de la el, o dată ce este independentă de el. Într-un fel, nici ea nu-i poate da omului totul, nici omul n-o poate face desăvârşită. Se influenţează, dar sunt în mare parte şi neputincioşi, ea faţă de el şi el faţă de ea. Lumea e făcută pentru om, căci el nu s-ar putea dezvolta fără ea, iar omul pentru lume, căci lumea n-ar avea rost fără om. Dar nici omul nu se poate dezvolta deplin prin lume, nici lumea nu se poate elibera de toate insuficienţele prin om. Împreună trimit la un Subiect care i-a făcut: pe ea pentru om şi pe om pentru lume, ca să se desăvârşească şi lumea

[336] Idem, *Iisus Hristos, lumina lumii şi îndumnezeitorul omului*, Ed. Anastasia, Bucureşti, 1993, p. 24.

pentru om şi omul pentru lume, mai bine zis el şi ea pentru Creatorul lor"[337].

Transfigurarea reciprocă a omului şi a lumii prin har în dinamica înaintării întregii creaţii către Dumnezeu nu presupune schimbarea raţiunilor lucrurilor. Raţiunea firii rămâne neschimbată, înnoirea creaţiei fiind actualizată prin modul de a fi. Modul de a fi înnoit dar cu păstrarea raţiunii după fire exprimă posibilitatea dinamicii creaţiei. Această dinamică nu trebuie înţeleasă ca o transformare naturalistă sau ca o modificare a lumii prin lucrarea exclusivă a omului. Practic, perspectiva creştină oferă o concepţie echilibrată referitoare la relaţia dintre om şi lume, depăşindu-se deodată înţelegerea înnoirii lumii ca un rezultat exclusiv al unor legi naturale, sau la polul opus ca urmare a activităţii exclusive a omului.

În această dinamică a creaţiei, omul rămâne un partener al dialogului cu Dumnezeu. Părintele Dumitru Stăniloae, comentând un text al Sfântului Maxim Mărturisitorul care afirma că raţiunea lucrului nu se schimbă, ci modul de a fi al lucrului respectiv, evidenţiază perspectiva relaţia dinamică dintre Dumnezeu-om-lume: „Raţiunea lucrului nu e schimbată. Doar modul poate fi schimbat... În teoria Sfântului Maxim despre modurile schimbătoare ale lucrurilor se exprimă faptul că lumea e dată de Dumnezeu omului ca o realitate contingentă, elastică în moduri, dar fermă şi destinată veşniciei în raţiunile ei, care poate fi actualizată în feluri diverse de om, mai bine zis de Dumnezeu şi om, într-un dialog liber de acte. Dar în faptul că în raţiuni ea rămâne neschimbată se exprimă faptul că omul nu poate anula sau altera cu totul lumea ca dar al lui Dumnezeu în activitatea sa, adică nu poate trece în această activitate peste Dumnezeu ca partener în dialog, socotindu-se singurul făcător şi creator. Concepţia aceasta stă la mijloc între concepţia extremă care consideră lumea ca radical transformabilă prin om, şi cea care consideră că totul se desfăşoară în lume într-o înlănţuire strictă în care omul nu poate interveni. Concepţia creştină este o ingenioasă împăcare a statorniciei creaţiei cu libertatea lucrării lui Dumnezeu şi a omului în ea...Raţiunile făpturilor sunt neschimbabile, dar elastice. Elasticitatea lor permite lucrarea liberă a lui Dumnezeu sau a omului asupra lor, dar fixitatea raţiunilor nu permite alterarea lor fiinţială. Lumea poate fi îndumnezeită, dar trăieşte îndumnezeirea ei ca lume. Şi omul, la fel"[338].

---

[337] Idem, *Studii de teologie dogmatică ortodoxă*, Ed. Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1991, pp. 244-245.

[338] Sf. Maxim Mărturisitorul, *Ambigua*, traducere, introducere şi note de Pr. Dumitru Stăniloae, PSB 80, Ed. IBMBOR, Bucureşti, 1983, pp. 291-292.

Lucrurile sunt plasticizări ale raţiunilor divine şi în acest sens ele reprezintă cuvinte prin care Dumnezeu se adresează omului. Astfel, omul prin raţiunea sa scrutează raţionalitatea lumii, sesizând raţiunile dumnezeieşti ale lucrurilor. Oamenii împărtăşesc şi comunică experienţa raţionalităţii lumii şi a lucrurilor ca realităţi plasticizate ale raţiunilor divine prin cuvinte. În această perspectivă, omul răspunde chemării lui Dumnezeu, lumea fiind un mediu al dialogului dintre Dumnezeu şi om. Fiecare lucru este un cuvânt prin care Dumnezeu se adresează omului, aşteptând răspunsul din partea lui.

Reciprocitatea dintre raţionalitatea lumii şi raţiunea umană întăreşte şi actualizează permanent condiţia omului de a fi partener de dialog cu Dumnezeu. „Raţionalitatea lumii este pentru om şi culmineză în om; nu omul este pentru raţionalitatea lumii. O persoană s-a gândit la persoana omului când a creat lumea... Dumnezeu a dat oamenilor prin lucruri atât posibilitatea să gândească şi să vorbească, prin faptul că El a gândit raţiunile lor şi le-a dat creându-le mai întâi o îmbrăcăminte plastică la nivelul lor, cât şi trebuinţa să le gândească şi să le exprime şi prin aceasta să se realizeze între ei şi El dialogul pe care l-a voit El cu ei, adică pentru ca ei să răspundă Lui prin gândirea şi vorbirea lor. În aceasta îşi găsesc toate sensul lor... Cuvintele adresate de Dumnezeu nouă prin lucruri ne stimulează la înţelegerea lor. Iar înţelegerea provoacă un răspuns din partea noastră... Dumnezeu acceptă numele pe care omul le pune lucrurilor, în dialog cu El, pentru că aceste nume au fost date lucrurilor de Dumnezeu Însuşi. Punând nume lucrurilor, fiinţa noastră a început să se actualizeze şi să se dezvolte ca partener al dialogului cu Dumnezeu”[339].

Raţiunile lucrurilor pot fi sesizate de raţiunea comună a omului. Astfel raţionalitatea cosmosului este făcută pentru raţiunea umană, însă aceste raţiuni ale lucrurilor îi apropie pe oameni în efortul lor de cunoaştere şi de adâncire a sensurilor raţiunilor lucrurilor. În această perspectivă raţionalitatea lumii devine punte de legătură între oameni şi mijloc de adâncire a chipului dumnezeiesc din om ca asumare şi experiere a tainei persoanei deschisă spre comuniune. Raţiunea umană sesizează raţionalitatea lumii, fiind în strânsă legătură cu ea, dar totodată o transcende, fiind angajată pe calea care conduce la Raţiunea supremă a lumii şi a umanităţii.

Raţionalitatea lumii este o cale de comuniune interpersonală între oameni, dar şi un mijloc de sporire a conştiinţei necesităţii pentru

[339] Pr. Dumitru Stăniloae, *Teologia dogmatică ortodoxă*, vol. 1, p. 242.

raţiunea umană de a transcende raţionalitatea cosmosului în aspiraţia sa de a se împărtăşi de Raţiunea veşnică şi nepieritoare. „Fiecare se transcende prin raţiunea sa aplicată lumii spre Izvorul creator al raţiunii şi spre semenii săi, ca spre cei cu care să o actualizeze pe ea în explicitarea lumii şi în intuirea Absolutului creator. Dar toţi trăiesc ca fiinţe ce se transcend în comun şi se ajută în această transcendere de raţiunile aflate în comun în lucruri de către raţiunea lor, spre Cel ce le-a dat lucrurile ca raţiuni plasticizate, pe măsura raţiunii lor, ca drum amplu spre Cel ce este cunoscătorul prim al lor şi Izvorul lor; spre Cel ce nu le-a primit de la nimeni, având în Sine, deci având o existenţă personală şi cunoaşte din veci resursele raţiunii umane şi bogăţia raţiunilor lumii, a căror origine este. Cu raţiunea sa, capabilă de nenumărate nuanţări, împletiri şi sinteze, omul ţese cuvintele ca pe nişte fire variat colorate, în nesfârşite combinaţii de forme fine şi frumuseţi conforme cu combinaţiile elementelor din cosmos, dar nu numai cu ele, ci şi cu bogăţia de aprecieri şi de simţiri ale sufletului, arătând şi în aceasta cât de mult e făcut cosmosul să fie similar spiritului uman şi spiritul uman capabil să se actualizeze într-o tot mai mare bogăţie prin experienţa cosmosului”[340].

[340] Idem, *Chipul nemuritor al lui Dumnezeu*, p. 123.